

**Projekt: Odpiranje sistemov izobraževanja in usposabljanja v širše okolje –
PARTNERSTVA**

Št. pogodbe: 3311-08-9870016

**VURP -
VSEŽIVLJENJSKO UČENJE ZA RAZVOJ PODEŽELJA**

STROKOVNA IZHODIŠČA

avgust 2008

KAZALO

1	PREGLED OBSTOJEČEGA STANJA	2
1.1	UVOD	2
1.2	PRIKAZ STANJA IN RAZVOJNIH TRENDOV NA PODEŽELJU JV SLOVENIJE	5
1.2.1	Prikaz stanja kmetijstva z vidika razvoja podjetništva na podeželju	5
1.2.1.1	Strukturalni podatki o kmetijstvu	6
1.3	PREGLED OBSTOJEČIH RAZVOJNIH DOKUMENTOV ZA RAZVOJ PODEŽELJA	12
1.3.1	Nacionalni strateški načrt razvoja podeželja (NSN) 2007-2013	12
1.3.2	Regionalni razvojni program 2007-2013 (2002-2006)	13
1.3.3	Skladnost ukrepov RPP za JV Slovenijo z DRP 2007 – 2013 in z NSN 2007 - 2013	14
1.3.4	Programi CRPOV in programi VTC	16
1.4	BELOKRANJSKA SUBREGIJA	17
1.4.1	Analiza stanja kmetijstva v Beli krajini	17
1.4.2	Značilnosti in razvojne možnosti turizma na podeželju v Beli krajini	19
1.4.2.1	Domača in umetnostna obrt	22
1.4.2.2	Predstavitev Krajinskega parka Kolpa	22
1.5	PREGLED NOSILCEV DOMAČE OBRTI V BELI KRAJINI	24
1.6	PREGLED STANJA ORODIJ ZA OBDELAVO LANU	25
1.7	SKLEP	26
2	PRIKAZ STANJA IN RAZVOJNIH TRENDOV NA PODEŽELJU JV SLOVENIJE. 30	
2.1	PRIKAZ STANJA KMETIJSTVA Z VIDIKA RAZVOJA PODJETNIŠTVA NA PODEŽELJU	30
2.2	DOPOLNILNE DEJAVNOSTI NA PODEŽELJU	32
2.2.1	Domača in umetna obrt	33
3	IZBOR BIBLIOGRAFIJE S PODROČJA PRIDELOVANJA IN OBDELOVANJA LANU	36

1 PREGLED OBSTOJEČEGA STANJA

1.1 UVOD

Projekt »Vseživljenjsko učenje za razvoj podeželja« je inovativni model odpiranja sistemov izobraževanja in usposabljanja v širše okolje s katerim bomo povečali zaposlitvene možnosti v belokranjskem Obkolpju in izboljšali splošno izobraženost odraslih Belokranjcev. Na podlagi praktičnega primera pridobivanja znanj in spretnosti pridelave lanu od semena do rastline in nato predelave lanu v platno in končne izdelke ter s spremljajočimi izobraževanji in usposabljanji udeležencev s področja osebne rasti, komunikacije, IKT tehnologije želimo oblikovati primer dobre prakse, prenosljiv v katerokoli lokalno ali regionalno okolje v Sloveniji.

Turizem je v Sloveniji prepoznan kot ena najperspektivnejših gospodarskih panog in na tem področju imamo v Beli krajini še veliko neizkoriščenih potencialov.

Lan je avtohtona belokranjska rastlina, ki se je v preteklosti množično gojila, zadnja desetletja pa je pridelava lanu že skoraj izumrla. Na podlagi edinstvenih lokalnih kmetijskih pogojev ob reki Kolpi, ki je edino območje v Sloveniji, kjer je možno pridelovati lan, bomo lokalne prebivalce animirali za sodelovanje pri projektu, izobraževanja in usposabljanja o pridelavi in predelavi lanu v uporabne in turistično zanimive izdelke, z namenom, da tem prebivalcem omogočimo dodatno izobraževanje in usposabljanje za povečanje zmožnosti za (samo)zaposlitev na podeželskem območju. Še posebej je to pomembno za lokalne prebivalce zato, ker je tekstilna industrija na belokranjskem območju že več let v težavah zaradi globalne konkurence in zato ti prebivalci izgubljajo zaposlitve v tekstilni industriji. Njihovo znanje iz tekstilne industrije jim bo pomagalo tudi pri oblikovanju novih inovativnih izdelkov iz lanenega platna, vse to pa jim bo omogočilo nove možnosti za (samo)zaposlitve in povišanje njihove socialne varnosti.

Poleg pridelave in predelave lanu bomo vsebinsko v projekt vključili tudi izdelavo orodja za pridelavo in predelavo lanu, da bi vzpostavili vse pogoje za celoten proces. Za to, da bodo aktivnosti dolgoročno zanimive tudi za povečanje turističnega povpraševanja v Beli krajini in posledično torej za povečanje zaposlitvenih zmožnosti za lokalne prebivalce, bomo v projekt vključili tudi pripravo domače hrane, ki se je v preteklosti jedla ob kmečkih opravilih, povezanih s pridelavo in predelavo lanu.

Da bi lokalne prebivalce usposobili za vse našete naloge, jih moramo nujno izobraziti in usposobiti na različnih področjih: od kmetijskih znanj za pridelavo in predelavo lanu, rokodelskih in obrtniških znanj za izdelavo potrebnih orodij, kuharskih znanja za pripravo hrane, še posebej pa je pomembno za te prebivalce, da se naučijo promocije in trženja, komunikacije, uporabe IKT ter da jih informiramo z načini, kako lahko svojo dejavnost registrirajo ali kot samostojni podjetniki ali kot dopolnilne dejavnosti na kmetijah ali v kateri drugi pravni obliki (npr. d.o.o.). Prav tako jih moramo usposobiti za pridobivanje finančnih sredstev na javnih razpisih in preko drugih oblik financiranja s strani države in EU (npr. kmetijske subvencije).

Poudarek modela bo torej na vključenosti odraslih prebivalcev v vseživljenjsko učenje, povečanje zaposlitvenih zmožnosti, spodbujanje gospodarskega in lokalnega razvoja ter na izboljšanje splošne izobraženosti odraslih.

Projekt bo izvajan na podeželskem območju, tudi na zavarovanem območju Krajinskega parka Kolpa, zato bodo načrtovane aktivnosti izobraževanja in usposabljanja ter promocije skladne z načeli trajnostnega razvoja podeželskega območja neokrnjene narave.

Da bi projekt bil kvalitetno izveden in njegovi rezultati dolgoročno uporabni, smo se povezali partnerji z različnimi dejavnostmi v lokalnem okolju, in sicer:

- Zavod za izobraževanje in kulturo Črnomelj kot ljudska univerza z več kot 45 letnimi izkušnjami na področju izobraževanja odraslih na območju celotne Bele krajine (27.214 prebivalcev, stanje na dan 31.12.2007), ki bo organiziral vsa izobraževanja in usposabljanja v okviru projekta,
- Javni zavod Krajinski park Kolpa, ki upravlja z območjem krajinskega parka in dobro sodeluje z lastniki kmetijskih zemljišč v parku ter ima znanje o pridelavi ter predelavi lanu, potrebnem orodju, in spremljajoči hrani ter bo izvajal vse aktivnosti, povezane z omenjenimi področji dela,
- Razvojno informacijski center Bela krajina, ki je javni zavod za izvajanje nalog lokalne turistične organizacije in lokalnega podjetniškega centra z namenom načrtovanja, organiziranja in izvajanja promocijskih in informativnih dejavnosti na območju občin ustanoviteljic, z namenom spodbujanja razvoja turizma in podjetništva, pospeševanja trženja turističnih in drugih storitev ter za sodelovanje in povezovanje s sorodnimi organizacijami. Kot lokalna turistična organizacija je tudi predstavnik ponudnikov turistične ponudbe, ki so člani lokalne turistične organizacije. V okviru projekta bo ta partner izvajal vse animacijske in promocijske aktivnosti projekta med lokalnim prebivalstvom ter promocijo projekta navzven izven regije na turističnih prireditvah po Sloveniji, kjer redno sodeluje kot promotor belokranjske turistične ponudbe.

V okviru projekta smo kot začetno aktivnost izpeljali obsežno analizo obstoječega stanja na terenu, in sicer zbrali smo podatke o obstoječih projektih, strateških in razvojnih dokumentih, pregledali smo obstoječe tiskane in spletne vire in zbrali podatke o obstoječem orodju za pridelavo lanu in izdelavo izdelkov iz lanu.

1.2 PRIKAZ STANJA IN RAZVOJNIH TRENDOV NA PODEŽELJU JV SLOVENIJE

1.2.1 Prikaz stanja kmetijstva z vidika razvoja podjetništva na podeželju

Področje je bilo še pred štirimi desetletji tipično agrarno. Zaradi industrializacije pa je bistveno spremenilo svojo gospodarsko strukturo. Danes je zanj značilno, da sekundarni sektor še vedno zaposluje večji del prebivalcev in da je pomen kmetijstva še vedno precejšen. Zaradi neugodne strukture kmetijske pridelave (velik delež kmetijskih zemljišč je uvrščen v območja z omejenimi dejavniki za kmetijsko pridelavo, majhna posestna struktura, razdrobljenost kmetijskih zemljišč, neustrezna lastniška struktura - starostna) v primerjavi s trgom EU, postaja kmetijska dejavnost dohodkovno vse manj pomembna za gospodinjstva na podeželju (tudi v čistih kmečkih gospodinjstvih), kar se posledično odraža v zaraščanju kmetijskih zemljišč in iskanju dodatnih in novih virov zaslužkov.

Z manjšanjem števila kmečkega prebivalstva in slabšanjem demografske strukture se je zmanjšala agrarna funkcija podeželskih naselij. Kmetijstvo in gozdarstvo nista več edini dejavnosti, ki na podeželju ustvarjata dohodek, temveč postajata dopolnilni dejavnosti zaposlitvam izven primarnih dejavnosti. Posledica tega so opuščena zemljišča in neizkoriščeni lokalni potenciali, spreminjajo pa se tudi podeželska naselja, ki postajajo ekonomsko neodvisna od bližnje okolice in pripadajočega zemljišča. Osnovni namen kmetijske dejavnosti – to je proizvodna funkcija – iz leta v leto upada. V podeželskih naseljih se vse bolj širijo obrtne in proizvodne dejavnosti ter turizem.

V kmetijstvu so značilne izrazite strukturne spremembe (opuščanje kmetovanja na eni strani in povečevanje obsega in intenzivnosti kmetijske pridelave na maloštevilnih kmetijah), kar bistveno spreminja socialno strukturo podeželja oz. vasi. S trendom povezovanja kvalitete življenja na podeželju, postajajo kmetijski obrati, zlasti v naseljih z visoko gostoto naselitve, moteči za okolico. Spremembam pa žal ne sledijo tako hitro organizacijske oblike tržne pridelave.

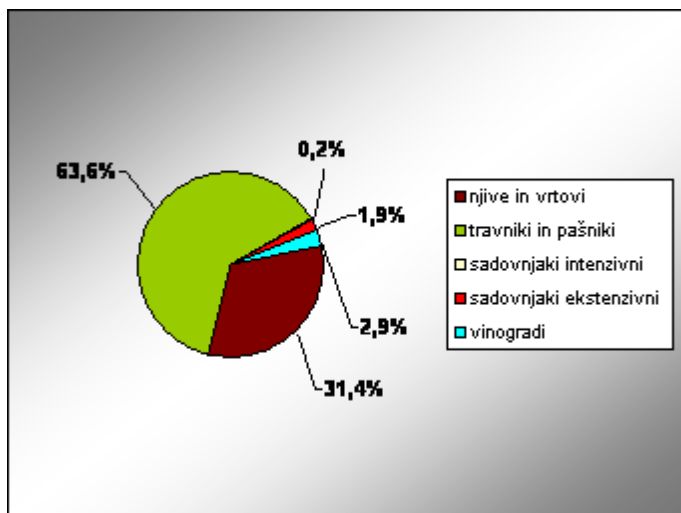
Osnovna funkcija kmetijstva je pridelava hrane, vendar pa jo tudi v JV Sloveniji tesno povezujemo z ohranjanjem visoke estetske vrednosti krajine. Ohranjanje kmetijske dejavnosti tako pomeni kvaliteten življenjski prostor in možnost trženja visoke estetske krajine skozi številne oblike turističnih dejavnosti. Vzporedno s širitvijo le-te lahko v dobršni meri načrtujemo širjenje obsega in vrst dopolnilnih dejavnosti na kmetijah in tako ohranjanja delovnih mest v kmetijstvu. Za ohranjanje in razvoj delovnih mest na kmetijah, s tem pa tudi podjetništva, so pomembne kmetije, ki imajo zadosten obseg kmetijske pridelave in so zaradi vitalnosti le-tega zainteresirane za vključevanje v sistem podjetništva. Poleg dopolnilnih dejavnosti tu izstopajo nekatere kmetijske panoge, med katerimi velja izpostaviti predvsem tiste, ki so delovno zelo intenzivne (zelenjadarstvo, sadjarstvo, pa tudi vinogradništvo).

1.2.1.1 Strukturni podatki o kmetijstvu

Struktura kmetijskih zemljišč

Po podatkih popisa kmetijskih gospodarstev iz leta 2000 je v Jugovzhodni Sloveniji 9.530 kmetijskih gospodarstev, ki skupaj obdelujejo 48.028 kmetijskih zemljišč. Posamezno kmetijsko gospodarstvo v povprečju obdeluje 5,04 ha kmetijskih zemljišč, in sicer najmanj v občini Dolenjske Toplice (3,25 ha), ter največ v občini Kočevje (14,75 ha). V strukturi kmetijskih zemljišč prevladujejo travniki in pašniki s kar 63,6 %, sledijo njive in vrtovi s 31,4%, vinogradi z 2,9%, ekstenzivni sadovnjaki z 1,9% in intenzivni sadovnjaki z 0,2%.

Graf 1: Struktura kmetijskih zemljišč v Jugovzhodni Sloveniji, 2000

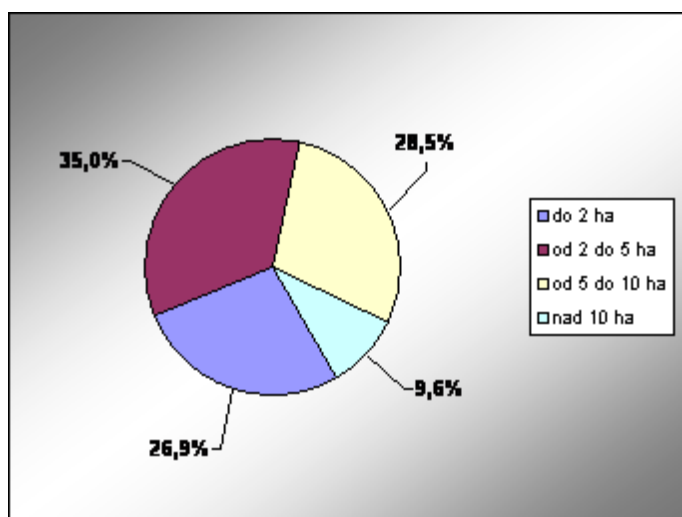

Vir: SURS, Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija, 2000

Velikostna struktura kmetij

Poleg strukture rabe kmetijskih zemljišč je posestna struktura osnovni omejitveni dejavnik za večanje obsega kmetijske pridelave in tako zagotavljanje primerne dohodka na kmetijah za zaposlitev. Na območju JV Slovenije 61,9% kmetij obdeluje le do 5 ha kmetijskih zemljišč, od 5 do 10 ha 28,5% in le 9,6% kmetij obdeluje več kot 10 ha kmetijskih zemljišč. V strukturo zemljišč so vključena tudi kmetijska zemljišča, ki jih imajo kmetijska gospodarstva v najemu.

Graf 2: Delež kmetijskih gospodarstev v Jugovzhodni Sloveniji glede obseg kmetijskih zemljišč v uporabi, 2000

Vir: SURS, Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija, 2000

Ekonomska velikost kmetijskih gospodarstev

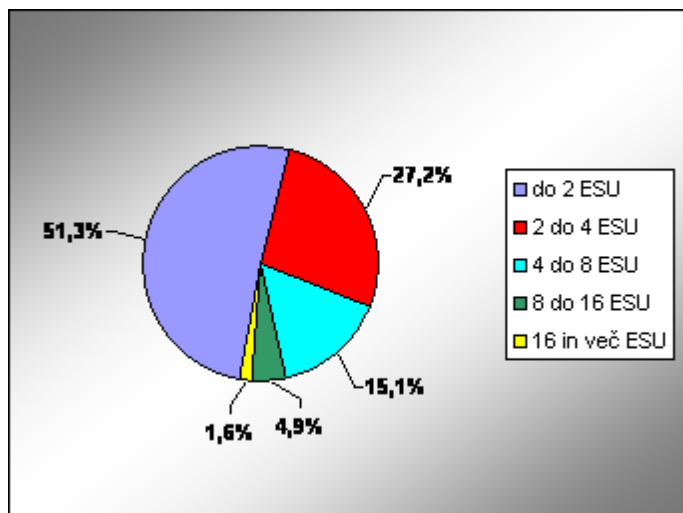
S podatkom o ekonomski velikosti kmetijskih gospodarstev (ESU, 1 ESU je približno 1.200 EUR) lahko relativno dobro ocenjujemo kapitalsko, s tem pa tudi vitalno sposobnost kmetij. V državah članicah EU (15) je povprečna ESU 16,8. Povprečje EU v JV Sloveniji dosega le 1,6% kmetij. Ekonomska velikost kmetij predstavlja veliko in resno razvojno težavo, saj v osnovi predstavlja oviro za investicije na kmetijskih gospodarstvih in tako krepitev konkurenčne sposobnosti na trgu EU. Investicije na kmetijskih gospodarstvih, vključujoč z večanjem obsega in specializacijo kmetijske pridelave, so pogoj za ohranjanje obstoječih delovnih mest na kmetijah.

V Jugovzhodni Sloveniji je 9.530 družinskih kmetij, ki prispevajo večino kmetijske pridelave: od skupno 29.945 ESU prispevajo kmetijska podjetja le 15%. Skupaj je za področje kmetijstva, lova in gozdarstva na območju JV Slovenije registriranih 70 podjetnikov (1,8%) in zaposlujejo 91 ljudi, kar predstavlja 2,0% zaposlenih.

Na KGZS – zavod Novo mesto ocenjujejo, da je tržno organizirane le okoli 60% kmetijske pridelave (popolnoma tržno organizirana je le prireja mleka). Območje ima relativno ugodne možnosti za tržno organiziranost tudi ostalih kmetijskih pridelkov, saj razpolaga z zadostnimi kapacitetami za shranjevanje oz. predelavo kmetijskih pridelkov (hladilnice, klavnice, predelava mesa, kleti,...). Poleg tega je za območje značilna tudi organizacija pridelava v okviru kmetijskih pridelkov »višje kakovosti« - od integrirane pridelave (sadje, zelenjava) do ekološke pridelave (sadje) ter visoke zaščite vin (Cviček P.T.P,...). Le-ta tudi ni v zadostni meri tržno organizirana. Ob tem je potrebno izpostaviti, da se večina kmetij z nadpovprečnim obsegom kmetijske pridelave vključuje v sisteme sonaravnih oblik kmetovanja, kar omogoča organiziranje kmetijske pridelave v shemah višje kakovosti.

Tržna organiziranost kmetijske pridelave predstavlja pomemben segment za ohranjanje delovnih mest (tržno cenovni segment ukrepov Skupne kmetijske politike (SKP) – tržni redi za posamezne kmetijske pridelke). To tržno organiziranost bolj ali manj uspešno omogočajo kmečke zadruge in maloštevilni podjetniki.

Graf 3: Družinske kmetije glede na ekonomsko velikost v Jugovzhodni Sloveniji, 2000

Vir: SURS, Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija, 2000

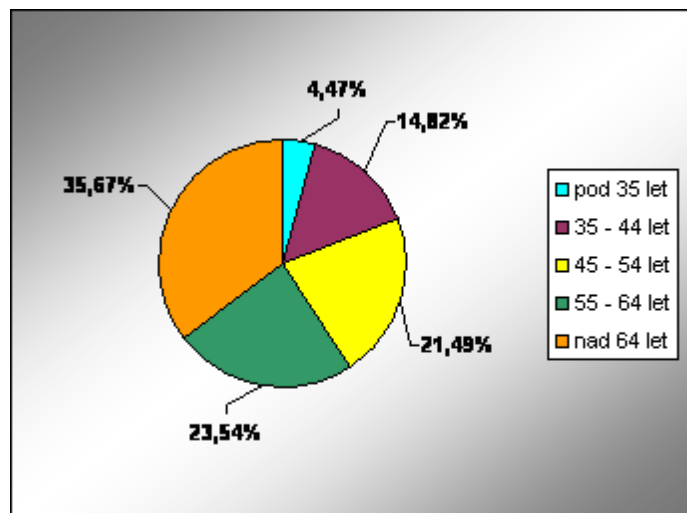
Družinski člani na kmetiji

V JV Sloveniji na kmetijah živi 35.285 oseb, od tega 3.413 osebam ali 9,67% kmetijstvo predstavlja edini vir dohodka, še 7,49% ali 2.642 osebam pa je kmetijstvo glavna dejavnost.

Starostna sestava delovne sile na kmetiji

Starostna struktura gospodarjev na kmetijah v JV Sloveniji je izredno neugodna, saj je kar 58,89% gospodarjev kmetij starejših od 55 let. Na drugi strani je enako zaskrbljujoč podatek o številu gospodarjev mlajših od 35 let, teh je le 4,47%.

Graf 4: Starostna sestava gospodarjev na družinskih kmetijah po starostnih skupinah v Jugovzhodni Sloveniji, 2000

Vir: SURS, Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija, 2000

Izobrazbena struktura gospodarjev kmetij

Zaradi vse bolj zahtevnih in hitro se spreminjajočih tehnoloških postopkov v osnovni kmetijski pridelavi, hkrati pa zaradi težnje po dopolnjevanju osnovne kmetijske dejavnosti z različnimi dopolnilnimi dejavnostmi, je izobrazbena struktura eden osnovnih pogojev za ohranjanje delovnih mest na kmetijskih gospodarstvih. Razvoj oz. povečevanje obsega delovnih mest, tudi s stališča podjetništva, je odvisno tudi od izobrazbene strukture ljudi, ki bodo živeli na kmetijskih gospodarstvih. Brez izobrazbe ali z nedokončano osnovno šolo je 18,48% gospodarjev, osnovnošolsko izobrazbo jih ima 44,18%, poklicno izobrazbo jih ima 23,66%, 13,46% pa jih ima srednješolsko ali višjo izobrazbo. Formalno kmetijsko izobrazbo (poklicno ali višjo stopnjo izobrazbe) ima le 3,46% gospodarjev kmetij. Kar 86,11% gospodarjev kmetij ima le praktične izkušnje v kmetijstvu. Različne tečaje s področja kmetijstva pa je opravilo 6,07% gospodarjev.

1.3 PREGLED OBSTOJEČIH RAZVOJNIH DOKUMENTOV ZA RAZVOJ PODEŽELJA

1.3.1 Nacionalni strateški načrt razvoja podeželja (NSN) 2007-2013

Nacionalni strateški načrt razvoja podeželja opredeljuje prednostne naloge na področju politike razvoja podeželja. Prednostne naloge so bile zasnovane v skladu s prednostnimi nalogami Skupnosti na področju razvoja podeželja. Nacionalne prednostne naloge in aktivnosti so izbrane na način in v obliki, da omogočajo ustvarjanje sinergij z drugimi javnofinančnimi inštrumenti na področju kmetijske politike, zlasti pa na področju ekonomske in socialne kohezije ter okolja.

Nacionalne prednostne naloge po posameznih oseh NSN:

- Nacionalne prednostne naloge **prve osi** bodo z dvigom konkurenčnosti nacionalnega kmetijstva in povezane živilskopredelovalne industrije ter gozdarstva prispevale k močnemu in dinamičnemu evropskemu agroživilstvu.
- Nacionalne prednostne naloge **druge osi** bodo usmerjene na ohranjanje kmetijske krajine v območjih z neugodnimi razmerami za kmetovanje, spodbujanju okolju prijaznih kmetijskih praks in izboljšanju dobrega počutja domačih živali.
- Nacionalne prednostne naloge **tretje osi** bodo usmerjene v izboljšanje zaposlitvenih možnosti na podeželju in izboljšanju kakovosti življenja.
- Nacionalne prednostne naloge **četrte osi** bodo usmerjene v pridobitev strokovnih znanj, animacijo območij, vzpostavitev javno-zasebnih lokalnih partnerstev in razvojnih strategij, podpori izvajanja lokalnih razvojnih strategij ter podpori pri sodelovanju in povezovanju med lokalnimi akcijskimi skupinami.

1.3.2 Regionalni razvojni program 2007-2013 (2002-2006)

Regionalni razvojni program 2002–2006 je bil prvi »kohezijski« razvojni projekt regije JV Slovenija – takrat še statistična regija, nastala iz Dolenjske in Bele krajine, ki sta že bili povezani in Kočevsko-ribniškega območja, ki je tudi že bilo del širše Dolenjske. Program je bil izdelan za štiri problemska področja: gospodarstvo, infrastrukturo, človeške vire in družbeno blaginjo. Podeželje ni bilo samostojno področje, ampak je bilo zajeto v okviru gospodarstva – podpodročje kmetijstvo. Posledica tega je bila pomanjkanje pripravljenih projektov, ki bi se nanašali na razvoj podeželja, čutiti pa je bilo tudi odsotnost nosilca razvoja in strokovnega aparata, ki bi znal pripravljati in izvajati zastavljene programe.

Tem težavam so se želeli izogniti pri pripravi regionalnega razvojnega programa za novo finančno perspektivo 2007–2013. Nov regionalni program obravnava razvoj podeželja kot samostojno področje. Za vizijo razvoja podeželja si je zadal »JV Slovenija – Vrt prihodnosti«, kar kaže bodočo usmeritev kmetijske pridelave na podeželju, ki bo temeljila na ekološkem in sonaravnem kmetijstvu. Za razvoj podeželja so oblikovani trije ukrepi:

- konkurenčnost kmetijstva in gozdarstva,
- izboljšanje podeželja s trajnostno rabo kmetijskih in gozdnih zemljišč,
- ekonomska diverzifikacija in izboljšanje kakovosti življenja na podeželju.

Strateški cilji v obdobju 2007 do 2013:

- Povečevanja konkurenčnosti kmetij v osnovni kmetijski pridelavi, nadaljevanje načrtnega usmerjanja v delovno intenzivne panoge, sonaravne oblike kmetovanja in razvoj raznovrstnih dodatnih in dopolnilnih dejavnosti na kmetijah,
- Povečati število turističnih prenočitvenih zmogljivosti v regiji iz sedanjih 2.700 na 3.300,
- Zvišati neto dodano vrednost na zaposlenega v malem podjetništvu (kot zaposleni so upoštevani nosilci dejavnosti in pri njih zaposleni) iz sedanjih 32% neto dodane vrednosti na zaposlenega v veliki gospodarskih družbah v regiji na 50% neto dodane vrednosti.*
- Povečati število diplomantov na področju kmetijstva za 55%.**

- Učvrstiti sodelovanje razvojnih institucij z obeh strani meje in s tem ustvariti pogoje za pripravo in izvajanje skupnih projektov v okviru čezmejnega partnerstva Valis Colapis.

Na nivoju regije je tudi konstituiran odbor za razvoj podeželja, ki skrbi, da bodo zastavljeni cilji regionalnega razvojnega programa, ki se nanašajo na razvoj podeželja, tudi dejansko doseženi.

1.3.3 Skladnost ukrepov RPP za JV Slovenijo z DRP 2007 – 2013 in z NSN 2007-2013

Razvoj podjetništva na podeželju JV Slovenije	Skladnost z DRP 2007 -2013	Nacionalni strateški načrt razvoja podeželja 2007-2013
UKREP 1: Povečanje obsega kmetijske pridelave, intenzifikacija in specializacija ter razvoj delovno intenzivnih panog na kmetijah	Prioriteta 1:Konkurenčno gospodarstvo in hitrejša rast Aktivnost: Konkurenčnost agroživilstva in gozdarstva s posodabljanjem in prestrukturiranjem	Os1: Konkurenčnost agroživilstva in gozdarstva Prednostna naloga 1: Posodabljanje in prestrukturiranje kmetijstva Prednostna naloga2: Dvig dodane vrednosti in kakovosti v pridelavi in predelavi kmetijskih, živilskih in gozdarskih proizvodov
UKREP 2: Usmerjanje v dopolnilne in dodatne dejavnosti v gospodinjstvih na podeželju	Prioriteta 1: Konkurenčno gospodarstvo in hitrejša rast Aktivnost: podjetništvo in dopolnilne dejavnosti na podeželju z izboljšanjem zaposlitvenih možnosti na podeželju	Os3:Izboljšanje kakovosti življenja v podeželskih območjih in spodbujanje diverzifikacije Prednostna naloga 1: Izboljšanje zaposlitvenih možnosti na podeželju
UKREP 3: Razvoj dejavnosti z višjo dodano vrednostjo v shemah višje kakovosti s poudarkom na tržni organiziranosti	Prioriteta 1: Konkurenčno gospodarstvo in hitrejša rast Aktivnosti: spodbujanje vseh oblik podjetništva s promocijo podjetništva in izobraževanja ter usposabljanja za podjetništvo,	Os1: Konkurenčnost agroživilstva in gozdarstva Prednostna naloga 2: Dvig dodane vrednosti in kakovosti v pridelavi in predelavi kmetijskih, živilskih in gozdarskih proizvodov Os3:Izboljšanje kakovosti življenja v podeželskih območjih in spodbujanje diverzifikacije Prednostna naloga 1: Izboljšanje zaposlitvenih možnosti na podeželju Prednostna naloga 2: Izboljšanje kakovosti življenja na podeželju
UKREP 4: Upravljanje s krajino	Prioriteta 5: Povezovanje ukrepov za doseg trajnostnega razvoja Aktivnost: ohranjanje kulturne krajine	Os2: Ohranjanje kulturne krajine in varovanje okolja Prednostna naloga 1: Ohranjanje

	in podeželja s celostnim ohranjanjem varovanih območij in z ohranjanjem kmetijske krajine v območjih z neugodnimi naravnimi danostmi za kmetovanje	kmetijske krajine v območjih z neugodnimi naravnimi danostmi za kmetovanje Prednostna naloga 2: Spodbujanje okolju prijaznih kmetijskih praks Prednostna naloga 3: Izboljšanje dobrega počutja domačih živali
UKREP 5: Ureditev infrastrukture in institucionalnega okolja za spodbujanje razvoja podjetništva na podeželju	Prioriteta 5: Povezovanje ukrepov za doseg trajnostnega razvoja Aktivnosti: izboljšanje kakovosti okolja in izgradnja ustrezne komunalne infrastrukture	Os3:Izboljšanje kakovosti življenja v podeželskih območjih in spodbujanje diverzifikacije Prednostna naloga 1: Izboljšanje zaposlitvenih možnosti na podeželju Prednostna naloga 2: Izboljšanje kakovosti življenja na podeželju
UKREP 6: Dvig ravni in kvalitete turistične ponudbe in storitev ter učinkovitejši marketing in trženje	Prioriteta 1: Konkurenčno gospodarstvo in hitrejša rast Aktivnosti: spodbujanje razvoja turizma z dvigom konkurenčnosti turističnega gospodarstva	Os3:Izboljšanje kakovosti življenja v podeželskih območjih in spodbujanje diverzifikacije Prednostna naloga 1: Izboljšanje zaposlitvenih možnosti na podeželju Prednostna naloga 2: Izboljšanje kakovosti življenja na podeželju Os2: Ohranjanje kulturne krajine in varovanje okolja Prednostna naloga 1: Ohranjanje kmetijske krajine v območjih z neugodnimi naravnimi danostmi za kmetovanje Prednostna naloga 2: Spodbujanje okolju prijaznih kmetijskih praks
UKREP 8: Izboljšanje infrastrukture na podeželju	Prioriteta 5: Povezovanje ukrepov za doseg trajnostnega razvoja Aktivnosti: razvoj podeželskih območij, izgradnja in obnova javne turistične infrastrukture, razvoj območij s Hrvaško, varstvo okolja in trajnostna raba energije,	Os3:Izboljšanje kakovosti življenja v podeželskih območjih in spodbujanje diverzifikacije Prednostna naloga 2: Izboljšanje kakovosti življenja na podeželju
UKREP 9: Razvoj človeških virov z vidika vseživljenjskega učenja in pridobivanja funkcionalnih znanj	Prioriteta 2: Učinkovito ustvarjanje, dvosmerni pretok in uporaba znanja za gospodarski razvoj in kakovostna delovna mesta Aktivnosti: kakovost izobraževanja in vseživljenjsko učenje z dvigom kvalifikacijske ravni Prioriteta 4: Moderna socialna država in večja zaposlenost Aktivnosti: zagotavljanje enakih možnosti z razvojem in podporo projektom povezovanja ,	Os1: Konkurenčnost agroživilstva in gozdarstva Prednostna naloga 4: Dvig ravni usposobljenosti in povečanje zaposljivosti v kmetijstvu, živilstvu in gozdarstvu Os3:Izboljšanje kakovosti življenja v podeželskih območjih in spodbujanje diverzifikacije Prednostna naloga 1: Izboljšanje zaposlitvenih možnosti na podeželju Prednostna naloga 2: Izboljšanje kakovosti življenja na podeželju

UKREP 9: Institucionalni razvoj in čezmejno sodelovanje	Prioriteta 5: Povezovanje ukrepov za doseg trajnostnega razvoja Aktivnosti: teritorialno sodelovanje Prioriteta 3: Učinkovita cenejša država Aktivnosti: Spodbujanje razvoja LAS	Os 4: LEADER Prednostna naloga 3: Podpora izvajanju lokalnih razvojnih strategij
--	---	--

1.3.4 Programi CRPOV in programi VTC

Razvojni programi podeželja so se v preteklem obdobju 1993 do 2003 izvajali v okviru programov celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV) in v okviru vinskih turističnih cest (VTC), in sicer:

Preglednica 1: Pregled CRPOV in ostalih razvojnih dokumentov lokalnih skupnosti, povezanih z razvojem podeželja in VTC

Zap. št.	Občina	CRPOV in ostali razvojni dokumenti lokalnih skupnosti, povezanih z razvojem podeželja, VTC
1.	Občina Črnomelj	<ul style="list-style-type: none"> • Krajinski park Lahinja, 1994. • Prostorski del načrta celostnega razvoja podeželja in obnove vasi za naselje Veliki Nerajec, december 1994. • Projekt CRPOV Griblje, 1995. • Projekt CRPOV za Sinji vrh, 1997. • Projekt CRPOV na območju dela KS Talčji vrh za območja Rodine, Naklo, Mavrlen, Rožič Vrh in Stražnji vrh, Črnomelj, 1998. • Projekt Kolektivna znamka Bela krajina. Poročilo I. Uvajanje kolektivne znamke, 1995 in poročilo II. Kolektivna znamka, 1998. • Strategija razvoja kmetijstva in razvoja podeželja v občini Črnomelj za obdobje 2004-2009, 2004. • Idejni projekt vinske turistične ceste Slovenije - Vinske ceste Slovenije - Belokranjska vinska turistična cesta, zvezek 6.
2.	Občina Semič	<ul style="list-style-type: none"> • Razvojni projekt CRPOV za območje k.o. Štrekļjevec, 1997. • Razvojni projekt CRPOV za območje Črmošnjice – Blatnik, 1999. • Razvojni projekt CRPOV za območje Rožni Dol., 1999. • Revitalizacija zahodnega dela Občine Semič – Kočevarsko, 1998. • Revit. katalog Bela krajina - projekt občin Črnomelj in Semič, 1995.
3.	Občina Metlika	<ul style="list-style-type: none"> • Projekti CRPOV so se izvajali v vaseh Krasinec in Drašiči • Belokranjska vinsko-turistična cesta sega tudi na območje Občine Metlika.

Vir: podatki lokalnih skupnosti

Skupne značilnosti programov:

- Razvojni programi podeželja so izdelani skoraj v vseh občinah v regiji.
- Razvojni programi so vzpodbudili podjetniški potencial po posameznih občinah in ga usmerili v tržno razmišljanje.
- Izmed lokalnih projektov je mogoče oblikovati izbor projektov regionalnega značaja s čezmejnimi učinki, ki bi jih lahko v prihodnosti izvajali.
- Večina zastavljenih razvojnih programov je realiziranih le delno. Realizacija je nekoliko boljša na področju infrastrukturnih projektov, realizacije »mehkih« razvojnih projektov skoraj ni.
- Pomanjkanje strokovno usposobljenih nosilcev projektov. Večinoma so nosilci projektov lokalne skupnosti, zato uspevajo le tisti projekti, za realizacijo katerih je zainteresirana občinska uprava, ti pa so večinoma povezani z izgradnjo infrastrukture.
- Vzroke za slabo realizacijo je potrebno iskati tudi v pomanjkanju finančnih virov – v omejenih sredstvih občinskih proračunov, v premajhnem odzivu na razpisana sredstva za izvedbo investicij na nacionalnem nivoju (MKGP) in EU (Sapard), v odsotnosti javno-zasebnega partnerstva.

1.4 BELOKRANJSKA SUBREGIJA

1.4.1 Analiza stanja kmetijstva v Beli krajini

Z manjšanjem števila kmečkega prebivalstva in poslabšanjem demografske strukture se je zmanjšala agrarna funkcija podeželskih naselij. Hkrati postaja vse bolj očitno, da kmetijstvo in gozdarstvo nista več edini dejavnosti, ki na podeželju ustvarjata dohodek, temveč postajata dopolnilni dejavnosti zaposlitvam izven primarnih dejavnosti. Žal gre pri tem predvsem za zmanjšanje obsega agrarne dejavnosti, ne pa za njihovo kvalitativno spreminjanje. Posledica tega so opuščena zemljišča in neizkoriščeni lokalni potenciali, spreminjajo pa se tudi podeželska naselja, ki postajajo ekonomsko neodvisna od bližnje okolice in pripadajočega

zemljišča. V podeželskih naseljih se vse bolj širijo obrtne in proizvodne dejavnosti in turizem (RRP Jugovzhodne Slovenije, 2002a, str. 15).

Kmetijstvo v Beli krajini ima danes mnog večji pomen, kot mu ga pripisujejo številni ekonomisti. Njegov pomen namreč ni v družbenem proizvodnem temveč v dejstvu, da je socialni varuh možnih kriz in težav, ki bi lahko nastale ob možnih množičnih odpuščanjih v nekaterih belokranjskih podjetjih. Kmetje so nadomestilo za vsa delovna mesta, saj nudijo preživetje, vendar pa se belokranjsko kmetijstvo otepa z vrsto težav.

V Beli krajini je 11.614 hektarjev kmetijskih zemljišč, od tega 4882 hektarjev njiv ter 5965 travnikov in pašnikov. Kar štiri petine te zemljišč je stroka ocenila kot zemljišča z omejenimi dejavniki. Kmetij je 2374, vendar se zgolj s kmetijsko dejavnostjo ukvarja le 376 kmetij in 463 kmetij kot glavno dejavnostjo (Krasko, 2003, str. 12).

zgolj kmetijska dejavnost	16%
kmetijstvo glavna dejavnost	20%
ostalo	64%

Glede na naravne pogoje pridelovanja, razpoložljive kmetijske površine in ekonomičnost pridelave naj bi bil razvoj kmetijstva na območju občine Semič usmerjen v :

- vinogradništvo,
- sadjarstvo,
- ekološko in sonaravno kmetovanje in
- dopolnilne dejavnosti na kmetijah.

1.4.2 Značilnosti in razvojne možnosti turizma na podeželju v Beli krajini

Jedro turistične ponudbe predstavlja reka Kolpa, ustreznost območja za prostočasne dejavnosti različnih vrst, prepoznavnost geografske enote s svojevrstnimi značilnostmi in območje, kjer se stikajo raznolike naravne in družbene enote. V subregijo sega regijski park Kočevsko – Kolpa, tu sta še dva krajinska parka (Lahinja in Kolpa).

Najpomembnejše izletniške točke v tej subregiji so partizanske bolnišnice in grobišča povojnih pobojev na Kočevskem Rogu, ostanki Žage Rog, Mirna gora, izvir Krupe ter vinogradniško območje Semiške gore.

Prenočitvene kapacitete so predvsem v Črnomlju ter nekaj manjših, predvsem na turističnih kmetijah ob Kolpi. Razvite so prostočasne dejavnosti ob Kolpi, vendar je premalo urejenih kopališč, kampov, nočitvenih kapacitet, urejenih parkirišč in druge turistične infrastrukture. Na območju krajinskega parka Lahinja, se vse bolj razvijajo turistična ponudba na kmetijah.

Izmed objektov kulturne dediščine so v Beli krajini turistično zanimivi grad Gradac, grad Vinica, Črnomelj (mestno jedro), in mitrej v Rožancu pri Črnomlju, poleg tega pa seveda Belokranjski muzej v Metliki, Tri Fare v Rosalnicah, Šokčev dvor v Žuničih itd.

Za izletništvo in pohodništvo je zanimiv Kočevski Rog, Stari Trg, v gričevju (Semiška gora, Tanča gora, Rodine, Doblička gora) je razvito vinogradništvo (vinske poti), vse bolj se uveljavlja turizem na kmetiji. Nadmorska višina in snežne razmere na Kočevskem Rogu so razmeroma ugodne za smučanje. Na območju ŠRC Bela (včasih Gače) se je pred leti zgrajeno smučišče že uveljavilo; ob vznožju smučišča pa je zraslo počitniško naselje na območju nekdanje vasi Gričice. Za večji razvoj turizma predstavljajo ovire slaba prometna dostopnost subregije, nerazvitost ponudbe ter neuskkljenost s Hrvaško glede rabe obkolpskega prostora.

BELA KRAJINA	Črnomelj, Metlika, Semič
---------------------	--------------------------

POZICIONIRANJE

PREVLADUJOČI IMIDŽ	<ul style="list-style-type: none"> • skrivnostna, nedotaknjena pokrajina, polna naravnih in kulturnih »biserov«, • ohranjenost ljudskega izročila (pisanice), • vinogradništvo, • Kolpa
GLAVNE KORISTI	<ul style="list-style-type: none"> • odkrivanje, spoznavanje in obnova moči na kratkih počitnicah, polnih doživetij in ugodja, • sprostitvev »duha in telesa«
ELEMENTI DIFERENCIACIJE	<ul style="list-style-type: none"> • najjužnejša slovenska pokrajina, • najtoplejša reka (Kolpa), • lokalne specialitete in ponudba VTC, • prijaznost, • prireditve (Vinska vigred, folklor), • domača obrt, • BELO: breze, narodna noša, kraška pokrajina, • ZELENO: zelenje krajinskega parka Lahinja, zeleni Jurij, • Vino
KONCEPT	<ul style="list-style-type: none"> • krajše, primarno aktivne počitnice na podeželju za mlade družine z obilico doživetij, sprostitve in ugodja, • izletniški turizem kot samostojna in dopolnilna ponudba, • odkrivanje in spoznavanje- samostojno in v okviru krožnih potovanj, • poslovna srečanja

PRIPOROČENE AKTIVNOSTI / PRIORITETE / RAZVOJNI POTENCIALI

VIRI	<ul style="list-style-type: none"> • marketinško usposabljanje turističnih ponudnikov, • delavnice za lokalno prebivalstvo, • vzpodbujanje programov vračanja mladih, izobraženih kadrov in zaposlovanje le-teh v turizmu, • usposabljanje za pridobivanje mednarodnih finančnih virov, • opredelitev koncepta aktivnosti in nadaljnjega razvoja v zavarovanih območjih (krajinski park Lahinja, Kolpa), • zaščita področja steljnikov in kraških pojavov, • vzpodbujanje programov za preprečevanja zaraščanja kulturne krajine, • sistemska sredstva za ohranjanje in obnavljanje kulturne dediščine, • vzpostavitev primernih režimov upravljanja turističnih točk,
INFRASTRUKTURA	<ul style="list-style-type: none"> • vzpostavitev organizacijske infrastrukture za promocijo in trženje turizma regije (LTO, RTO), • zagotoviti sodobne informacijski in rezervacijski sistem za regijo (izgradnja mreže TIC v regiji in sodelovanje s slovensko mrežo TIC-ov), • hitrejša izgradnja privatnih namestitvenih kapacitet in njihovo učinkovito

	<p>trženje za turistične namene (številni vikendi v vinogradih, apartmaji, kmetije),</p> <ul style="list-style-type: none"> • ureditev novih prostorov in adaptacija obstoječih prostorov za kampiranje in počivališč za avtodome, • hitrejši razvoj gostinske ponudbe, • ureditev izletniških točk in prostorov za piknike, • dopolnitev športno-rekreacijske infrastrukture, izposoje in servisiranja rekvizitov (kolesa, kajaka, kanu, čoln, ipd.), • oblikovanje ponudbe za šolajočo mladino, • poenoteno označevanje in cestna signalizacija za preusmeritev tranzitnih turističnih tokov na osi sever-jug, • izboljšanje dostopnosti- hitrejša izgradnja cestne infrastrukture, • sistematična obnova gradov in kulturnih spomenikov, • vzpostavitev mreže kolesarskih poti znotraj regije, s sosednjimi regijami in prekomejno, • vzpostaviti mrežo pohodnih oz. sprehajalnih poti (znotraj regije in prekomejno), • ureditev in enotna označitev tematskih in učnih poti
<p>STORITVE</p>	<ul style="list-style-type: none"> • izgradnja enotnega image-a (celostne podobe) regije, • aktivno sodelovanje vseh posredno in neposredno povezanih s turizmom pri oblikovanju turistične ponudbe, • aktivno tržno komuniciranje, • izboljšanje prodajnega sistema za ponudbo regije, • vzpostaviti mrežo lokalnih vodnikov in animatorjev, • programi ponudbe gradov (tabori, kolonije, poroke), • razvoj romarskega turizma (križniške cerkvice, Tri fare...), • hitrejši razvoj produktov podeželja (ob reki, na VTC, odkrivanje kulinarčnih dobrot v povezavi z običaji, ipd.), • celostno oblikovanje programov v zavarovanih območjih (Kolpa, Lahinja, kras) in zaščita pred pretirano komercializacijo, • razvoj programov izletniškega turizma (kulinarika in vino, romanje, nakupovanje, smučanje, ipd.), • razvoj programov spoznavanja in odkrivanja (učne poti, delavnice, mlini in mlinarstvo, vinogradništvo, ipd.) • razvoj produktov ekološkega turizma (čebelarstvo, steljarstvo, spoznavanje flore in favne), • nadaljnji razvoj prireditev, • prireditve z verskim motivom in glasbena doživetja v sakralnem okolju, • programsko čezmejna povezovanja s Hrvaško

1.4.2.1 Domača in umetnostna obrt

Za območje Bele krajine sta značilna dva izdelka domače obrti: belokranjska pisanica in belokranjska pogača. **Belokranjska pisanica** je okrašeno velikonočno jajce, poslikano z ornamentami iz raztopljenega voska. Voščene ornamente narišejo s posebno »pisalko«, v kateri topijo vosek nad plamenom sveče.

Belokranjska pogača je stara tradicionalna jed, ki je bila pred leti tudi uradno zaščitena. V občini Metlika vsako leto v sklopu prireditve Vinska vigred pripravijo tudi ocenjevanje za najboljšo belokranjsko pogačo. V letu 2008 se je tekmovanja udeležilo že 28 tekmovalk in tekmovalcev.

1.4.2.2 Predstavitev Krajinskega parka Kolpa

Krajinski park Kolpa sodi med širša zavarovana območja narave. Predstavlja najmilejšo kategorijo širšega zavarovanega območja v Sloveniji, vendar je eden redkih krajinskih parkov pri nas, ki je razglašen na državnem nivoju, zato ima tudi svoj upravljavski zavod, to je Javni zavod Krajinski park Kolpa. Ta je bil s sklepom Vlade Republike Slovenije ustanovljen septembra 2006.

Upravljavec parka Javni zavod Krajinski park Kolpa opravlja po določitih Uredbe o Krajinskem parku Kolpa (Uradni list RS, št 85/2006) v okviru javne službe ohranjanja narave varstvene, strokovne, nadzorne in upravljavske naloge na območju parka. Osnovne dejavnosti upravljavca parka v okviru javne službe pa so naslednje:

- pripravljanje predloga načrta upravljanja parka;
- sprejemanje letnega programa dela parka;
- spremljanje in analiziranje stanja naravnih vrednot, biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti v parku;
- skrb za izvajanje varstvenih režimov in razvojnih usmeritev ter izvajanje naravovarstvenih nalog;
- skrb za vzdrževanje, obnavljanje in varovanje naravnih vrednot v parku in drugih vrednih predelov;

- sklepanje pogodb o varstvu;
- sodelovanje z Zavodom Republike Slovenije za varstvo narave pri pripravi naravovarstvenih smernic za del, ki se nanaša na park;
- sodelovanje pri pripravi območnega in regionalnega razvojnega programa;
- usklajevanje in spremljanje raziskovalnih nalog v zvezi s parkom;
- izvedba in sodelovanje pri izvajanju mednarodnih projektov;
- skrb za predstavitev parka; ozaveščanje javnosti o pomenu parka;
- zagotavljanje dostopa do informacij o parku in vodenje informacijskega centra parka;
- sodelovanje z lokalnimi skupnostmi na območju parka;
- sodelovanje z lastniki zemljišč na območju parka, strokovna pomoč in svetovanje;
- pripravljane in vzdrževanje poti in označb v parku ter druge parkovne infrastrukture, potrebne za obisk parka;
- opravljanje vodniške službe po parku;
- urejanje naravnih vrednot in delov parka za ogledovanje in obiskovanje v skladu z načrtom upravljanja;
- izvajanje neposrednega nadzora v parku;
- upravljanje z bazami podatkov, ki se nanašajo na park.

Krajinski park Kolpa je bil razglašen že leta 1998 z občinskim odlokom, ki ga je sprejela občina Črnomelj. Osnovni namen ustanovitve Krajinskega parka Kolpa je ohranitev naravnih vrednot, biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti ter izvajanje ukrepov za zagotavljanje ohranitve območij Natura 2000 in ekološko pomembnih območij. Namen delovanja parka je tudi povezovanje gospodarskega in socialnega razvoja na območju Krajinskega parka Kolpa in čezmejno sodelovanje.

Krajinski park Kolpa se razprostira ob mejni reki Kolpi in sicer na območju med Starim trgom in Dragoši, v celoti znotraj občine Črnomelj. Glavna znamenitost Krajinskega parka Kolpa je prav gotovo reka Kolpa s svojo dolino, ki skozi območje parka večkrat spremeni svoj značaj. Na začetku obravnavanega območja med Učakovci in Vinico se dolina odpre proti osrednjemu Belokranjskemu ravniku in se spet zoži pri Podklancu. Tod Kolpa teče v

bolj ali manj ozki dolini pod Ziljami in Preloko vse do Žuničev, kjer se dolina do Miličev še izraziteje zoži in tvori kanjon z visokimi, previsnimi skalnimi stenami izmenično na obeh bregovih. Tu reka naredi največji zasuk v svojem toku in potem naprej teče proti severu in severozahodu. Pri Fučkovcih se počasi začenja nižinski tok po ravninskem svetu aluvialnih nanosov, kjer se dolina najbolj razširi.

Poleg reke Kolpe in drugih pomembnih naravnih vrednot, izmed katerih so nekatere zaradi svoje naravovarstvene izjemnosti zavarovane tudi kot ožje zavarovano območje – naravni spomenik oziroma naravni rezervat ter ostalih naravovarstvenih vsebin, predstavlja pomemben element parka tudi kulturna krajina območja, prepletena s steljniki, vrtačami in gmajnami, ki jo je človek s svojim marljivim delom oblikoval in jo ohranil vse do danes.

Pomembni element parka sestavlja tudi bogata kulturna dediščina, med katero izstopajo dvori – štiristranično zaprte domačije, ki jih sestavljajo stanovanjska hiša, skedenj, hlev in na sredini dvorišče, gradovi ter številni mlini pa tudi žage ob reki Kolpi.

1.5 PREGLED NOSILCEV DOMAČE OBRTI V BELI KRAJINI

Belokranjske pisanice in vezenine, Zbirka narodnih vezenin, Nada Cvitkovič, Adlešiči 3, Adlešiči

Belokranjske pisanice, Mihaela Gregorič, Šestova ulica 7, Metlika

Domači čebelji izdelki na kmetiji Adlešič, Purga 5, Adlešiči

Domači čebelji izdelki pri družini Pavlin, Sela pri Semiču 3/a, Semič

Izdelava spominkov iz ličkanja, Marija Prašin, Rosalnice 68, Metlika

Izdelki domače obrti, Domačija domače obrti Rim d.o.o., Adlešiči

Izdelava unikatnih spominkov, Varstveno delovni center, Majer 5, Črnomelj

1.6 PREGLED STANJA ORODIJ ZA OBDELAVO LANU

ORODJA	Stanje imetja orodij V Beli krajini (avgust 2008)
BET	1 kom (Muzej domače obrti Cvitkovič)
TUKAČA	1 kom
TRLICA	3 kom
MIKALNIK	1kom (Belokranjski muzej Metlika -muzejski eksponat)
PRESLICA	1 kom
VRETENO	2 kom (Turistična kmetija Raztresen)
KOLOVRAT	1 kom
RAŠEK	/
ŠKAF ZA BELJENJE	3 kom
MALI VITLEN	/
VELIKI VITLEN	1 kom
ČOLNIČKI	2 kom
STATVE	1 kom (KP Kolpa)

1.7 SKLEP

S povezovanjem partnerjev in izbrano vsebino bomo v okviru projekta Vseživljenjsko učenje za razvoj podeželja izdelali inovativni model odpiranja sistemov izobraževanja in usposabljanja v širše okolje, ki ga bodo lahko uporabile tudi druge regije v Sloveniji, da bodo na podlagi modela in svojih lokalnih oziroma regionalnih posebnosti povečale vključenost odraslih prebivalcev v vseživljenjsko učenje, povečale njihove zaposlitvene zmožnosti, spodbudile gospodarski in lokalni razvoj ter izboljšale splošno izobraženost odraslih.

Projektni cilji projekta **Vseživljenjsko učenje za razvoj podeželja** so skladni s strateškimi cilji Lokalne razvojne Strategije Dolenjske in Bele krajine 2007-2013:

- Ohranjanje in ustvarjanje novih ter izboljšava obstoječih delovnih mest;
- Povečanje vključevanja prebivalcev LAS v vseživljenjske oblike izobraževanja;
- Razvoj in popestritev turistične ponudbe in infrastrukture;
- Izboljšanje kvalitete življenja na podeželju;
- Ohranjanje okolja s poudarkom na ohranjanju naravne in kulturne dediščine;

in njenimi prioritetami in ukrepi:

Prioriteta 1: Podjetništvo

- *UKREP 1:*
- Vseživljenjsko učenje in pridobitev funkcionalnih znanj za osebni razvoj prebivalstva ter razvoj človeških virov
- *UKREP 2:*
- Vzpostavitev institucionalnega okolja in infrastrukture ter razvoj programov za podporo podjetništvu
- *UKREP 3:*
- Tradicija in domača obrt

Prioriteta 3: Turizem in infrastruktura

- *UKREP 1:*
- Izboljšanje dostopnosti do objektov in območij naravne in kulturne dediščine, dvig kakovosti turistične infrastrukture in stanja objektov kulturne dediščine
- *UKREP 2:*
- Povečanje raznovrstnosti in kakovosti turistične ponudbe in storitev
- *UKREP 3:*
- Celovit in učinkovit marketing turistične destinacije

Prioriteta 8: Razvoj človeških virov z vidika vseživljenjskega učenja in pridobivanja novih funkcionalnih znanj

Program 8.1: Vseživljenjsko izobraževanje za ohranjanje delovnih mest na podeželju izven urbanih naselij

Predmet programa je vseživljenjsko izobraževanje prebivalcev podeželja z namenom ohranjanja delovnih mest na podeželju izven urbanih centrov. V program se vključuje ciljna skupina z nižjim nivojem končane formalne izobrazbe. Pomemben vidik izobraževanja predstavljajo demonstracijski prikazi in praktične izkušnje udeležencev. Potrebno bo spodbujati kadre za vključevanje v obstoječ sistem izobraževanja (redni, izredni študij, specializacije), uveljavljanje obstoječih NPK: čebelar, sekač in spodbujanje novih v skladu z zahtevami in usmeritvami področja: suhorobar, oskrbnik koč.... Nenazadnje bo potrebno pridobivanje znanj, ki jih zahteva globalizacija: jeziki in računalniška znanja. Potrebno bo vzpostaviti tudi izobraževanje v povezavi s promocijo področja in njegovih značilnosti (domača obrt).

Cilj 1: dvig usposobljenosti za opravljanje dejavnosti v kmetijstvu in dopolnilnih dejavnostih, promocija podeželja in ohranjanje domačih obrti.

Projekt:

- vzpostavitev »trening centrov« in mojstrskih kmetij,
- vzpostavitev predstavitvene in učne delavnice za domačo obrt.

Nosilci: Kmetijsko gozdarska zbornica Novo mesto, pravne in fizične osebe na področju kmetijstva

Viri financiranja: javno-zasebna partnerstva, ESS, ESRP

Cilji 2: Vzpostaviti aktivnosti vseživljenjskega učenja

Projekti:

- usposabljanje na področju dopolnilnih dejavnosti na kmetijah.,
- vzpostavitev sistemov in programov za osveščanje potrošnikov o pomenu zdravega okolja,
- študijski krožki za potrebe turizma na kmetiji, eko turizma, lovstva, ribištva, pohodništva, zdravstvenega, zdraviliškega turizma,
- programi izmenjave znanj in izkušenj (srečanja podjetnikov, kmetov, lokalne uprave, dijakov, študentov in absolventov...),
- štipendiranje za potrebe razvoja podeželja,
- nacionalna poklicna klasifikacija-izvajanje: gozdar-sekač, lesar, čebelar....,
- vzpostavitev novih NPK za perspektivne nove programe (ki jih še ni, potrebe pa so vse večje: obdelovalec lesa-plastike-kovina).
- delavnice, študijski dnevi: enodnevni do mesečni tabori v smislu raziskovanja gozda, narave in lesa (možne kombinacije: čebelarstvo, lov, ribolov, pohodništvo, taborništvo, suha roba...), naravoslovne delavnice, krožki,
- programi osebnostne rasti.

Nosilci: Kmetijsko gozdarski zavod Novo mesto in Ljubljana, Srednje šole v regiji, RIC Novo mesto, LU Kočevje, ZIK Črnomelj, CIK Trebnje, privatne izvajalske organizacije, vzgojno izobraževalni zavodi ter druge izvajalske organizacije v izobraževanju v regiji za mladino in odrasle, občine, gimnazije, klubi študentov, regijsko in lokalno gospodarstvo, občine, regija.

Z aktivnostmi, ki se bodo izvajale v okviru projekta, želimo doseči tudi:

- izboljšanje dostopnosti za vse skupine prebivalstva do različnih programov in oblik vseživljenjskega učenja,
- uporabo različnih oblik učenja, ki izražajo pestrost, prožnost in dostopnost ponudbe različnih poti do znanja,
- povečanje dostopnosti do informacijske in komunikacijske tehnologije za in v procesu izobraževanja in usposabljanja,
- povečanje udeležbe posameznika v procesu izobraževanja in usposabljanja in s tem dvigniti njegovo izobrazbeno raven ter posledično zagotoviti tudi večjo zaposlitveno možnost in mobilnost,
- kar so tudi cilji Slovenije v obdobju 2007-2013 (Operativni program razvoja človeških virov 2007-2013, str. 85).

2 PRIKAZ STANJA IN RAZVOJNIH TRENDOV NA PODEŽELJU JV SLOVENIJE

2.1 PRIKAZ STANJA KMETIJSTVA Z VIDIKA RAZVOJA PODJETNIŠTVA NA PODEŽELJU

Področje je bilo še pred štirimi desetletji tipično agrarno. Zaradi industrializacije pa je bistveno spremenilo svojo gospodarsko strukturo. Danes je zanj značilno, da sekundarni sektor še vedno zaposluje večji del prebivalcev in da je pomen kmetijstva še vedno precejšen. Zaradi neugodne strukture kmetijske pridelave (velik delež kmetijskih zemljišč je uvrščen v območja z omejenimi dejavniki za kmetijsko pridelavo, majhna posestna struktura, razdrobljenost kmetijskih zemljišč, neustrezna lastniška struktura - starostna) v primerjavi s trgom EU, postaja kmetijska dejavnost dohodkovno vse manj pomembna za gospodinjstva na podeželju (tudi v čistih kmečkih gospodinjstvih), kar se posledično odraža v zaraščanju kmetijskih zemljišč in iskanju dodatnih in novih virov zaslužkov.

Z manjšanjem števila kmečkega prebivalstva in slabšanjem demografske strukture se je zmanjšala agrarna funkcija podeželskih naselij. Kmetijstvo in gozdarstvo nista več edini dejavnosti, ki na podeželju ustvarjata dohodek, temveč postajata dopolnilni dejavnosti zaposlitvam izven primarnih dejavnosti. Posledica tega so opuščena zemljišča in neizkoriščeni lokalni potenciali, spreminjajo pa se tudi podeželska naselja, ki postajajo ekonomsko neodvisna od bližnje okolice in pripadajočega zemljišča. Osnovni namen kmetijske dejavnosti – to je proizvodna funkcija – iz leta v leto upada. V podeželskih naseljih se vse bolj širijo obrtne in proizvodne dejavnosti ter turizem.

V kmetijstvu so značilne izrazite strukturne spremembe (opuščanje kmetovanja na eni strani in povečevanje obsega in intenzivnosti kmetijske pridelave na maloštevilnih kmetijah), kar bistveno spreminja socialno strukturo podeželja oz. vasi. S trendom povezovanja kvalitete življenja na podeželju, postajajo kmetijski obrati, zlasti v naseljih z visoko gostoto naselitve,

moteči za okolico. Spremembam pa žal ne sledijo tako hitro organizacijske oblike tržne pridelave.

Osnovna funkcija kmetijstva je pridelava hrane, vendar pa jo tudi v JV Sloveniji tesno povezujemo z ohranjanjem visoke estetske vrednosti krajine. Ohranjanje kmetijske dejavnosti tako pomeni kvaliteten življenjski prostor in možnost trženja visoke estetske krajine skozi številne oblike turističnih dejavnosti. Vzporedno s širitvijo le-te lahko v dobršni meri načrtujemo širjenje obsega in vrst dopolnilnih dejavnosti na kmetijah in tako ohranjanja delovnih mest v kmetijstvu. Za ohranjanje in razvoj delovnih mest na kmetijah, s tem pa tudi podjetništva, so pomembne kmetije, ki imajo zadosten obseg kmetijske pridelave in so zaradi vitalnosti le-tega zainteresirane za vključevanje v sistem podjetništva. Poleg dopolnilnih dejavnosti tu izstopajo nekatere kmetijske panoge, med katerimi velja izpostaviti predvsem tiste, ki so delovno zelo intenzivne (zelenjadarstvo, sadjarstvo, pa tudi vinogradništvo).

Pregled turističnih trendov in priložnosti za trženje turizma v JV Sloveniji

Spodnja tabela prikazuje priložnosti za trženje turistične ponudbe v JV Sloveniji, glede na zaznane turistične trende v širšem okolju.

	Priložnosti za trženje turizma v JV Sloveniji
Pospešena rast števila kratkih potovanj, vikend počitnic in enodnevnih izletov	**
Porast povpraševanja po cenovno ugodnejših turističnih destinacijah oziroma cenejših potovanjih in počitnicah	*
Več vrednosti za manj denarja (<i>»value for money«</i>)	*
Porast povpraševanja po avtentičnih doživetjih in nastanitvenih objektih z visoko stopnjo udobja (individualni pristop s poudarkom na gostoljubju)	**
Večja intenzivnost preživljanja počitnic in rast »mobilnega« turizma (<i>»value for time«</i>)	**
Nižja stopnja zvestobe eni turistični destinaciji	-
Iskanje novih turističnih destinacij kot alternativa klasičnim	**

Hitrejša rast individualnih potovanj in potovanj v lastni organizaciji	*
Pri skupinskih potovanjih premik v smeri manjših in fleksibilnejših skupin	*
Naraščanje zavesti o zdravju in zdravem načinu življenja	**
Oblikovanje ponudbe za »telo, um in dušo« (»wellness filozofija«)	**
Porast zanimanja za turistično ponudbo, ki vključuje elemente umetnosti, kulture, zgodovine in duhovnosti	**
Večji poudarek na varovanju okolja in naravi v turistični ponudbi	*
Rast »online« rezervacij in uporabe sodobnih tehnologij v turizmu	**
Porast »last minute« rezervacij	*
Nove e-priložnosti za turistične agente	*
Vse večji delež starejših gostov in rast števila mladih popotnikov	**
Porast »butične« specializirane turistične ponudbe – poudarjena segmentacija	**
Povečana skrb za varnost pri izbiri turistične destinacije	*

Vir/prirejeno : STO – Program dela STO

2.2 DOPOLNILNE DEJAVNOSTI NA PODEŽELJU

V Sloveniji se slabih 6% družinskih kmetij ukvarja z eno od dopolnilnih dejavnosti. Prevladujejo storitve s kmetijsko mehanizacijo, predelava hrane in predelava lesa, turizem in domača obrt. V JV Sloveniji sta najbolj razširjeni predelava lesa, gozdarske storitve in trgovina z lesom.

Po podatkih upravnih enot na območju JV Slovenije se 251 kmetij ukvarja s 37 različnimi dopolnilnimi dejavnostmi, kar predstavlja samo 2,6% družinskih kmetij, ki se ukvarjajo s kakšno od dopolnilnih dejavnosti. Med temi izstopa izvajanje turizma na kmetiji (izletniška kmetija, kmetija z nastanitvijo in vinotoči), sledi izvajanje opravljanja s kmetijsko mehanizacijo (delo s traktorjem in traktorskimi priključki, pluzenje snega in vzdrževanje cest) in dopolnilne dejavnosti povezane s pridelavo (vrtnarstvo, drevničarstvo, perutninarstvo). Slabo pa so zastopane dopolnilne dejavnosti s področij predelave kmetijskih pridelkov (zlasti predelava mesa in mleka), tradicionalnimi znanji, ki izhajajo iz kmetijske dejavnosti (peka kruha) in dopolnilne dejavnosti v povezavi s pridobivanjem energije na različne načine (vodna energija, biomasa). Dopolnilne dejavnosti so najbolj razširjene v občinah Novo mesto, Trebnje in Črnomelj, najmanj pa v občinah Škocjan in Dolenjske Toplice.

V JV Sloveniji se po podatkih iz kataloga Združenja nahaja 22 turističnih kmetij (manj kot 8% vseh članov združenja) kar kaže na neizkoriščene možnosti v regiji na področju razvoja turizma na podeželju. Obiskovalci na slovenskih turističnih kmetijah so praviloma domači gostje. Teh je okoli 60%, med tujimi pa so na prvem mestu gostje iz Nemčije (13%), Italije (12%) in Hrvaške (8%) ter Avstrije in Nizozemske (7%). Za JV Slovenijo velja, da je to razmerje še nekoliko višje v korist domačega gosta (približno 80%). Tuji gostje so iz že omenjenih držav.

Dodatne možnosti za razvoj dopolnilnih dejavnosti na območju JV Slovenije so še na področju turizma na kmetijah v povezavi z naravno, kulturno, etnološko in tehnično dediščino, ekološkim kmetovanjem, gozdarstvom, lovstvom in ribolovom, razvijanju predelovalnih obratov za predelavo mleka, mesa, sadja, ..., čebelarstva in na področju obnovljivih virov energije (lesni sekanci, bioplin ...).

2.2.1 Domača in umetna obrt

Tipični produkt podeželja predstavljajo izdelki domače obrti. Najbolj poznana domača obrt na območju JV Slovenije obsega izdelke suhe robe – širokega spektra izdelkov za gospodinjstvo in kmetijstvo.

Znanje izdelave se prenaša iz roda v rod. Izdelovalci ves čas prilagajajo izdelke tržišču, tako da nekateri izdelki izginjajo, drugi pa nastajajo na novo. Posamezno orodje in stroji so prilagojeni točno določenemu postopku in posamezni panogi.

Na področju je približno 400 izdelovalcev, od tega jih je polovica registriranih kot samostojni podjetnik ali družba z omejeno odgovornostjo, ostali pa opravljajo program kot dopolnilno dejavnost.

Izdelki suhe robe so zaščiteni z geografsko označbo **Ribniška suha roba**. V geografsko poreklo blaga so vključena področja občin: Ribnica, Sodražica, Dobropolje, Velike Lašče, Loški Potok, Bloke in Kočevje.

Ribniška suha roba obsega preko 400 osnovnih izdelkov, ki imajo vsak še po več načinov izpeljav (robovi, velikosti, poslikave, miniaturre, kombinacije....). Temeljne panoge ribniške suhe robe so obodarstvo, podnarstvo, rešetarstvo, žličarstvo, kuhalničarstvo, posodarstvo, zobotrebčarstvo, pletarstvo, mizarstvo, strugarstvo, orodjarstvo, spominkarstvo, poslikava in sestavljanje izdelkov.

Območje Kočevskega in Gorskega Kotarja, kjer prevladujeta neokrnjena narava, nudi zelo dobre pogoje za razvoj čebelarstva, ki ima že stoletno tradicijo s pridobivanjem gozdnega medu izredno visoke kakovosti.

Leta 1999 so čebelarji na Kočevskem ustanovili združenje za zaščito geografskega porekla in promocijo Kočevskega medu – Združenje Kočevski med (40 članov). Vzpostavili so sistem za pridobitev odločbe za Označbo geografskega porekla **Kočevski gozdni med**, v letu 2006 je bil podeljen tudi certifikat.

Čebelarji področnih čebelarskih društev: Kočevje, Ribnica, Velike Lašče, Dolenjske Toplice in Videm Dobropolje, združeni v združenju Kočevski med, dajejo v promet naslednje vrste medu: smrekov, lipov, hojin in gozdni med.

Čebelarji na Kočevskem pridelajo povprečno od 170 do 180 ton medu letno, lahko tudi več, kar je v veliki meri odvisno od letine. Možnosti za povečanje pridelave še niso izkoriščene.

Čebelarji na Kočevskem želijo pridelan med iz neokrnjene narave aktivneje promovirati in na ta način doseči večjo prepoznavnost in s tem boljši ekonomski položaj.

Združitev naravnih danosti območja, posebnih klimatskih in talnih pogojev pridelave sadja se odraža v prijetnem okusu in prepoznavnosti Kostelske rakije, katero pridobivajo po avtentičnih tradicionalnih znanjih in postopkih kuhanja. Kostelsko rakijo pridobivajo z destilacijo ene ali več vrst sadja. Vedenje o kuhanju žganja se prenaša iz roda v rod. V njem so združeni znanje in izkušnje prednikov, ter originalni tehnološki postopek. Kostelsko rakijo pridobivajo po tehnologiji dvakratne prekuhe, pri čemer je treba paziti na vrsto dejavnikov od obiranja sadežev naprej.

Lončarstvo je bilo poleg izdelovanja suhe robe dolga stoletja najpomembnejša domača obrt v Ribniški dolini. Razvilo se je v njenem južnem delu, v vaseh Dolenja vas, Prigorica, Blate, ki jim domačini pravijo tudi Lončarija. Glavni vzrok za razvoj lončarstva je bila razdrobljena zemljiška posest, ki je onemogočala, da bi se ljudje preživljali samo s kmetijstvom. Lončarstvo jim je bilo dragocen dodaten vir zaslužka. Omogočale pa so ga tudi dovolj kvalitetne zaloge gline v sami Ribniški dolini oz. v njeni najbližji okolici (Kočevje). Danes lončarijo še štirje lončarji.

Za območje Bele krajine sta značilna dva izdelka domače obrti: belokranjska pisanica in belokranjska pogača. **Belokranjska pisanica** je okrašeno velikonočno jajce, poslikano z ornamentami iz raztopljenega voska. Voščene ornamente narišejo s posebno »pisalko«, v kateri topijo vosek nad plamenom sveče.

Belokranjska pogača je stara tradicionalna jed, ki je bila pred leti tudi uradno zaščitena.

Možnosti za razvoj novih izdelkov domače obrti: **izdelki iz lanu.**

3 IZBOR BIBLIOGRAFIJE S PODROČJA PRIDELOVANJA IN OBDELOVANJA LANU

<http://si.texsite.info/Lan>

<http://www.gorenjski.glas.si/novice/nasveti/index.php?action=clanek&id=12466>

<http://zdravplanet.blogspot.com/2007/12/navadni-lanlinum-usitatissimum.html>

http://issuu.com/nedelja/docs/stran01-16_priloga25/12

[http://www.ot.ntf.uni-](http://www.ot.ntf.uni-lj.si/~rijavec/TEKSTILNE%20SUROVINE/Dodatna%20literatura/PRIDOBIVANJE%20NA)

[lj.si/~rijavec/TEKSTILNE%20SUROVINE/Dodatna%20literatura/PRIDOBIVANJE%20NA](http://www.ot.ntf.uni-lj.si/~rijavec/TEKSTILNE%20SUROVINE/Dodatna%20literatura/PRIDOBIVANJE%20NA)
[RAVNIH%20VLAKEN/Pridobivanje%20lanu.pdf](http://www.ot.ntf.uni-lj.si/~rijavec/TEKSTILNE%20SUROVINE/Dodatna%20literatura/PRIDOBIVANJE%20NA)

<http://www.mishkanministries.org/informative.php>

<http://www.tianma-linen.com/english/facilities.htm>

<http://www.primitiveways.com/bowstring.html>

<http://www.saten.si/blago/lan.htm>

http://www.rtv.slo.si/zabava/modload.php?&c_mod=rnews&op=sections&func=read&c_menu=4&c_id=18394

http://www.td-okno.si/pot_po_angelski_gori.html#6

http://www.mb-lekarne.si/index.php3?p=izdelki_lan

http://www.o-ja.kr.edus.si/Dogodki/05_06/Marindol%20sep05/Izdelava%20platna.html

<http://zdravplanet.blogspot.com/2007/12/navadni-lanlinum-usitatissimum.html>

<http://www.hannah-biz.si/AboutCannabis.aspx>

<http://bam.czp-vecer.si/portali/7dni/v1/default.asp?kaj=2&id=5171302>

http://www.lichtschatz.com/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=37&Itemid=220

Damroth, M., Flachs: Züchtung, Anbau und Verarbeitung, Stuttgart, Verlag Eugen Ulmer GmbH&Co., 1988

2 Rottländer, E., Praxis der Naturwissenschaften, Biologie, Köln, Aulis Verlag Deubner&Co KG, 1998

Bundesverband des Deutschen Textileinzelhandels, Fasern für Bekleidung, Köln, o.J.

ECOLINO - Flachs-Leinen-Projekt in Süddeutschland, Niederlande, Tschechien und Österreich

Jurič, Milivoj. (1951). Lanarstvo i kudeljarsstvo. Dio 1, Proizvodnja lanene i konopljne stabiljke. Zagreb: Tehniška knjiga.

Sadar, Vinko. (1951). Oljnice, korenovke, predivnice in hmelj. Ljubljana: Kmečka knjiga.

Jurič, Milivoj. (1951). Lanarstvo i kudeljarsstvo. Dio 1, Proizvodnja lanene i konopljne stabiljke. Zagreb: Tehniška knjiga.

Kocjan Ačko, Darja. (1999). Pozabljene poljšičine. Ljubljana: Kmečki glas.

Pasković, Fran. (1996). Predivo bilje Dio 1, konoplja, lan, pamuk. Zagreb: Nakladni zavod znanje.

Tošović, Svetozar. (1958). Industrijske biljke: Šečerna repa, konoplja in soja. Beograd. Zadržna knjiga.

Zmienko, P J. (1949). Iskustva naprednih uzgajaja konoplje. Zagreb: Nakladni zavod Znanje.

Baričević, Dea, Kocjan Ačko, Darja, Rengeo, Dejan. (2000). Uvajanje konoplje (*Cannabis sativa* L. var. *sativa*) v Slovenijo. Novi izzivi v poljedelstvu 2000, str.300-305.

Nerima, Albin. (1950). Industrijske rastline: domače važnejše oljnice in druge industrijske rastline. Ljubljana: DZS.

Spanrig, Jože. (1999). Dopolnilke v kolobarju dohodkovna obremenitev ali delovna razbremenitev. Sodobno kmetijstvo, let. 32, št. 4., str. 171-172.

Kocjan Ačko, Darja. (1999). Pomen lana in konoplje v preteklosti in obeti zanj v prihodnosti. Sodobno kmetijstvo, let.32, št. 4, str. 173-178.

Poje, Tomaž. (1999). Spravilo konoplje. Sodobno kmetijstvo, let.32, št. 4, str. 179-182.

Ileršič, Jože. (1999). Rezultati preskušanja sort navadne konoplje. Sodobno kmetijstvo, let. 32, št. 4, str. 183-185.

Rengeo, Dejan. (1999). Za konopljo je potreben dober zakon. Sodobno kmetijstvo, let.32, št. 4, str. 185-187.

Sortna lista poljščin, vrtnin, vinske trte in sadnih rastlin za leto 2001

Seznam ekoloških kmetij (izdalo Združenje ekoloških kmetov osrednje Slovenije)

Arizona Industries Hemp Council, www.azhemp.com

Ontario Ministry of agriculture, www.gov.on.ca

Konoplja.org na internetu, www.konoplja.org

Sadar, Vinko. (1951). Oljnice, korenovke, predivnice in hmelj. Ljubljana: Kmečka knjiga.

Jurič, Milivoj. (1951). Lanarstvo i kudeljarsstvo. Dio 1, Proizvodnja lanene i konopljne stabiljke. Zagreb: Tehniška knjiga.

Pasković, Fran. (1996). Predivo bilje Dio 1, konoplja, lan, pamuk. Zagreb: Nakladni zavod znanje.

Tošović, Svetozar. (1958). Industrijske biljke: Šećerna repa, konoplja in soja. Beograd. Zadržna knjiga.

Zmienko, PJ. (1949). Iskustva naprednih uzgajaca konoplje. Zagreb: Nakladni zavod Znanje.

Baričević, Dea, Kocjan Ačko, Darja, Rengeo, Dejan. (2000). Uvajanje konoplje (*Cannabis sativa* L. var. *sativa*) v Slovenijo. Novi izzivi v poljedelstvu 2000, str.300-305.

Nerima, Albin. (1950). Industrijske rastline: domače važnejše oljnice in druge industrijske rastline. Ljubljana: DZS.

Spanrig, Jože. (1999). Dopolnilke v kolobarju dohodkovna obremenitev ali delovna razbremenitev. Sodobno kmetijstvo, let. 32, št. 4., str. 171-172.

Poje, Tomaž. (1999). Spravilo konoplje. Sodobno kmetijstvo, let.32, št. 4, str. 179-182.

Ileršič, Jože. (1999). Rezultati preskušanja sort navadne konoplje. Sodobno kmetijstvo, let. 32, št. 4, str. 183-185.

Rengeo, Dejan. (1999). Za konopljo je potreben dober zakon. Sodobno kmetijstvo, let.32, št. 4, str. 185-187.

Kocjan Ačko, Darja. (1998). Naravna vlakna v svetu in pri nas. Kmetijstvo in okolje, Bled, 12.-13.3.1998, str.381-387.

Kocjan Ačko, Darja. (1997). Čar prepovedanega. Konoplja na razpotju med pridelovalci in nasprotniki. Kmetovalec, avg. 1997, št. 7, str. 5-7.

Kocjan, Ačko, Darja. (1997). Ali potrebujemo konopljo? Pozabljene poljščine (6). Kmečki glas, let. 54, št. 21, str. 12.

Kocjan, Ačko, Darja. (1997). Nazaj k industrijski konoplji!. Horus, št. 12, str. 22-25.

Kocjan Ačko, Darja. (2001). Žetev za življenje. Naša žena, 5, str. 18-19.

Sortna lista poljščin, vrtnin, vinske trte in sadnih rastlin za leto 2001

Seznam ekoloških kmetij (izdalo Združenje ekoloških kmetov osrednje Slovenije)

Arizona Industries Hemp Council, www.azhemp.com

Ontario Ministry of agriculture, www.gov.on.ca

Konoplja.org na internetu, www.konoplja.org

Strateški del študije "Razvoj podjetništva na varovanih območjih JVS" – Razvojni center
Dolenjske in Bele krajine, 2008